

Ορισμός της ψυχής κατά Αριστοτέλη και μοναχό Σοφονία

[Ορθοδοξία / Χριστιανική Ανθρωπολογία](#)

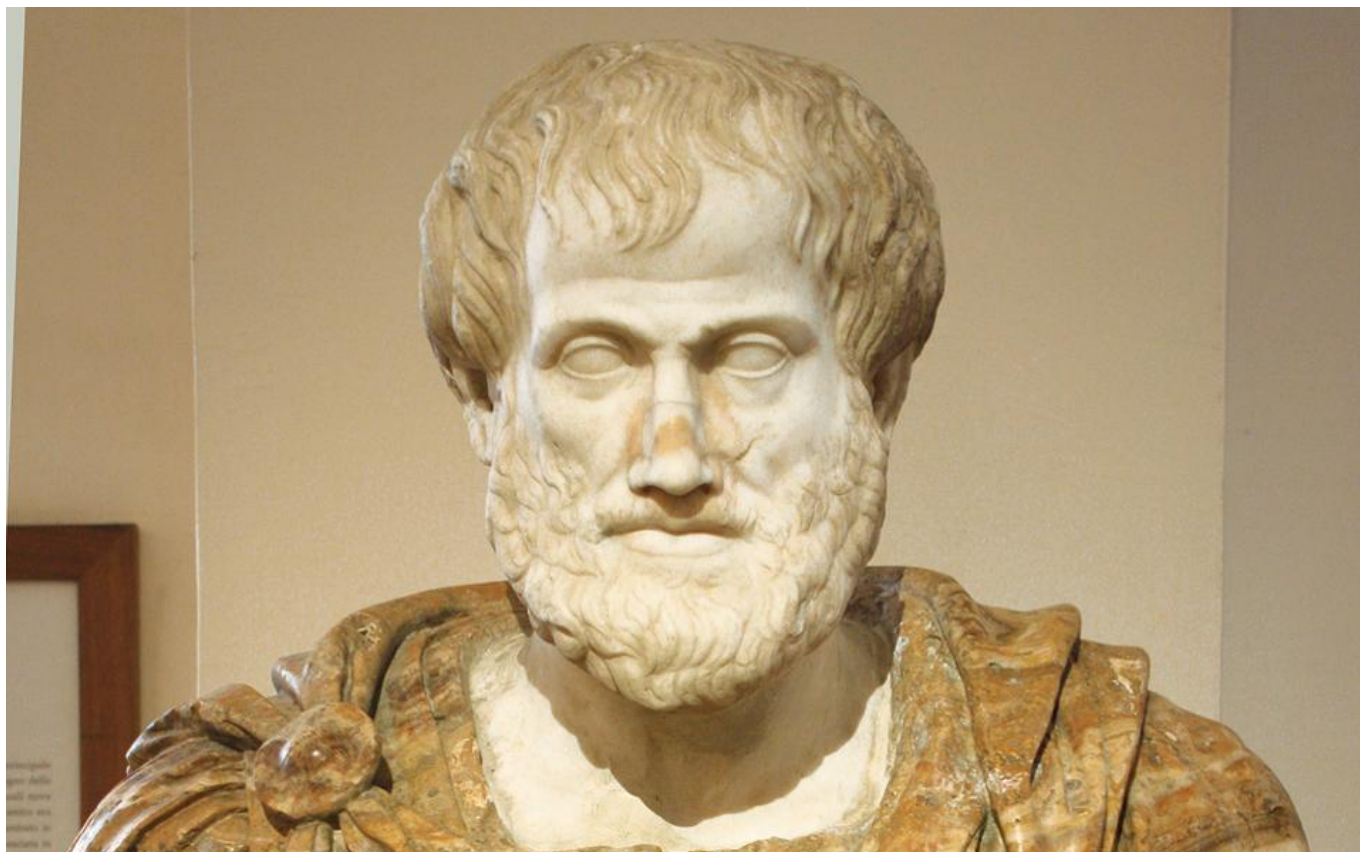
[Αλεξάνδρα Π. Ντότσικα, Δρ. Ιστορίας της Φιλοσοφίας, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.](#)

Η εργασία αυτή διερευνά τον ορισμό της ψυχής, όπως αυτή παρουσιάζεται στην μικρή αριστοτελική πραγματεία Περί Ψυχής και στο Υπόμνημα του μοναχού Σοφονία (14ος αιώνας μ.Χ.) για το αντίστοιχο έργο.

Ο Αριστοτέλης ξεκινά την πραγμάτευση του ζητήματος δηλώνοντας ότι προσδοκά σε έναν γενικό περί ψυχής ορισμό: τις αν είη κοινότατος λόγος αυτής, αναφέρει χαρακτηριστικά. Θεωρεί ότι πρέπει να υπάρχει μία επιστήμη, η οποία να ασχολείται με την έρευνα της ψυχής και μάλιστα μία επιστήμη ανωτέρου βαθμού, γιατί η γνώση της ψυχής φαίνεται ότι συμβάλλει στη θεώρηση του είναι και περισσότερο στη θεώρηση της έμψυχης φύσης [1].

Η αφετηριακή θέση για την έρευνά του είναι ότι όλες οι ψυχικές λειτουργίες, εκτός από τον νούν, είναι φυσιολογικά συνδεδεμένες με το σώμα [2], που δυνάμει διαθέτει ζωή και είναι οργανικό. Σε αυτής της κατηγορίας τα σώματα έρχεται η ψυχή ως μορφή, είδος και εντελέχεια και σε αυτά τα σώματα θα εναποθέσει το είδος [3]. Κατά τον κλασικό αριστοτελικό ορισμό:

ψυχή εστιν εντελέχεια η πρώτη σώματος φυσικού δυνάμει ζωήν έχοντος [4].

Η λέξη εντελέχεια [5] ετυμολογείται εκ του εν τέλει έχειν και ορίζεται ως πραγματική ύπαρξις, πραγματικότης, απόλυτος ύπαρξις πράγματος, το εν ενεργεία υπάρχον, η ενέργεια. Κατά αντιστοιχία, η ψυχή ορίζεται ως πρώτη εντελέχεια φυσικού σώματος, ενώ η άσκηση της λειτουργίας του αποτελεί τη δεύτερη ή πληρέστερη εντελέχειά του [6]. Επομένως, ο φιλόσοφος ως πρώτη εντελέχεια ορίζει το αποτέλεσμα, το οποίο επήλθε κατόπιν της επενέργειας του είδους στην ύλη [7]. Για την αριστοτελική προοπτική δεν νοείται ψυχή εκτός της κοινωνίας της με το σώμα και άρα ο αριστοτελικός περί ψυχής λόγος διαρθρώνεται ως ψυχο-σωματικό σύνθετο με το σώμα να αντιστοιχίη στην ύλη και την ψυχή στο είδος [8].

Η ψυχή, επομένως, είναι η ουσιαστική μορφή, η οποία αποτελεί την προϋπόθεση για την ζωή, η πρώτη εμφάνιση του έμψυχου σώματος [9], η μορφή ή εντελέχεια ενός ζώντος σώματος. Θεωρείται, επίσης, ότι αποτελεί το όθεν της κινήσεως (ποιητικόν αίτιον), τον σκοπό (τελικόν αίτιον, το ου ένεκα), την ουσία και την μορφή (ουσιαστικόν αίτιον, το τι ην είναι) [10], την ουσιώδη μορφή σε εντελέχεια και μαζί με το σώμα, που είναι ύλη σε δυναμικότητα (δυνάμει), συνιστά το έμψυχο ον [11].

Σοφονίας: Ορισμός της ψυχής

Η ψυχή ορίζεται και από τον Σοφονία [12] ως πρώτη εντελέχεια σώματος φυσικού

δυνάμει ζώνην έχοντος [13]. Αποτελεί την αρχή και την αιτία του ζώντος σώματος υπό την έννοια του ποιητικού, υλικού, ειδητικού και τελικού στοιχείου. Για τον λόγο αυτό προσδιορίζεται κατά τρεις τρόπους, αποτελεί δηλαδή το όθεν η κίνησις, το ου ένεκα, την ουσία [14] και την εντελέχεια του δυνάμει ζώνην έχοντος σώματος [15].

Ωστόσο, όταν ο Υπομνηματιστής πραγματεύεται περί νού τοποθετεί την ανθρωπίνη ψυχή στην μέση της τάξεως του παντός εξαιτίας της μεριστής και αμερίστου φύσεώς της [16]. Αναφέρεται σχετικά:

ώσπερ ο νούς περί τα νοητά, και μέσην έχει τάξιν των τε πρώτων και των τελευταίων της ψυχής γνωστικών δυνάμεων. η δη και μάλιστα συγγενής εστί τη ημετέρα ψυχή, επειδή και αύτη την μέσην εν τω πάντι τάξιν έχει (μέση γαρ εστι της τε αμερίστου και μεριστής φύσεως), και ταύτη η ψυχή οδηγώ χρήται προς την των νοητών θεωρίαν. Τούτο γαρ δη της ψυχής η τελείωσις [17].

Παραπομπές:

- 1) I. During, Αριστοτέλης: παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του, Μτφρ.: Π. Κοτζιά-Παντελή (Τομ. Α') και Α. Γεωργίου - Κατσιβέλα (τομ. Β), Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1994, σσ. 376-377.
- 2) Αριστοτέλης, Περί Ψυχής, 403b 16.
- 3) Αριστοτέλης, Περί Ψυχής, 403a 6-25, 403a 2-4, 413b 4-5, 414a 15-25.
- 4) Ο.π., 412a 27-28.
- 5) Η. G. Liddell- R. Scott, Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσης, εκδ: Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2001, λήμμα: εντελέχεια.
- 6) D. Ross, Aristotle, De Anima, Clarendon Press, Oxford 1961, σσ. 191-192.
- 7) Ο.π., σσ. 194-197.
- 8) D. Ross, Aristotle, De Anima, Clarendon Press, Oxford 1961, σσ. 191-192.
- 9) Αριστοτέλης, Περί Ψυχής, 415b 7.
- 10) Ο.π., 415b 8-15.
- 11) I. During, Αριστοτέλης, παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του, Μτφρ. Π. Κοτζιά-Παντελή (Τομ. Α') και Α. Γεωργίου - Κατσιβέλα (τομ. Β), Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1994, σ. 377.
- 12) Δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία για την ζωή και το έργο του Σοφονία. Το λεξικό του Θ. Πελεγρίνη αναφέρει μόνο ότι υπήρξε χριστιανός μοναχός

του 13ου-14ου αι., ο οποίος συνένταξε τις παραφράσεις των έργων του Αριστοτέλους Περί Ψυχής, Αναλυτικά Πρότερα, Σοφιστικοί Έλεγχοι, Κατηγορίες, Περί μνήμης και Περί Ύπνου. Επιπλέον, αναφέρεται ότι υπήρξε βυζαντινός λόγιος και μοναχός επί αυτοκρατορίας του Ανδρονίκου 2ου Παλαιολόγου και ότι υπήρξε σύγχρονος και φίλος του Ιωσήφ Φιλοσόφου (1280-1330, D. Manolova, Sofonias the philosopher. A preface of an Aristotelian commentary structure, intention and audience, MA thesis in Medieval Studies, Budapest, 2008, σ.7.) και του Γ. Παχυμέρη και ότι κατάγεται από την Μικρά Ασία (D. Manolova, Sofonias the philosopher. A preface of an Aristotelian commentary structure, intention and audience, MA thesis in Medieval Studies, Budapest, 2008, σ.7). Η μόνη ένδειξη, ωστόσο, για τον χαρακτήρα του προέρχεται από την αλληλογραφία με τον Σίμωνα Κωνσταντινουπόλεως και από την αναφορά του Γεωργίου Παχυμέρη που σχετίζεται με την επίσκεψη του Σοφονία στην Ιταλία (Παχυμέρης, Ιστορία, 202. 8-10), στην οποία περιγράφεται ως σοφός και λογικός άνδρας.

13) Σοφονίου, Παράφρασις εις το Περί Ψυχής, 42.4-5.

14) Ο.π., 58.25-29.

15) Ο.π., 58.31-34.

16) Ο.π., 123.16-21.

17) Σοφονίου, Παράφρασις εις το Περί Ψυχής, 123.15-21.

[page_end]

Για να κατανοήσει όμως κανείς την σημασιολογική απόκλιση του Σοφονία από το αριστοτελικό κείμενο, το οποίο και υπομνηματίζει, είναι αρκετό να γίνη αναφορά στον πλατωνικό ορισμό της ψυχής, όπως αυτός συναντάται στον Τίμαιο:

συνεστήσατο εκ τώνδέ τε και τοιώδε τρόπω. της αμερίστου και αεί κατά ταυτά εχούσης ουσίας και της αυ περί τα σώματα γιγνομένης μεριστής τρίτον εξ αμφοίν εν μέσω συνεκεράσατο ουσίας είδος, της τε ταυτού φύσεως [αυ περί] και της του ετέρου, και κατά ταυτά συνέστησεν εν μέσω του τε αμερούς αυτών και του κατά τα σώματα μεριστού: και τρία λαβών αυτά όντα συνεκεράσατο εις μίαν πάντα ιδέαν, την θατέρου φύσιν δύσμεικτον ούσαν εις ταυτόν συναρμόττων βία [18].

Επομένως, ο ορισμός του Σιμπλικίου ταιριάζει ή ταυτίζεται με εκείνον του Πλάτωνος. Η έννοια του αμερίστου-μεριστού σχετίζεται στον Τίμαιο με την δημιουργία των ψυχών ως εξής: ο δημιουργός μετά την δημιουργία της ύπαρξης του κόσμου στρέφεται και πάλι στον κρατήρα, εντός του οποίου είχε αναμείξει το «ταυτόν αμερές» και το «θάτερον μεριστόν», για να δημιουργήσει από το υπόλοιπο

μείγμα τις ψυχές των ανθρώπων. Εκ του «ταυτού αμερούς» έλκει την καταγωγή του το λογιστικό μέρος της ψυχής και εκ του «θατέρου μεριστού» το αισθητικό. Με το λογιστικό αντιλαμβάνεται η ψυχή τον κόσμο των ιδεών και με το «θάτερο μεριστό» τον υλικό κόσμο [19]. Το «ταυτόν αμερές» αποτελεί τον κόσμο των ιδεών, μία ουσία δηλαδή η οποία διατηρεί πάντοτε την ταυτότητά της και δεν είναι επιδεκτική διαιρέσεως. Το «θάτερον μεριστόν» αποτελεί την υλική πραγματικότητα, το έτερο στοιχείο, το οποίο διαφέρει από τις ιδέες και είναι επιδεκτικό μερισμού. Τα δύο αυτά στοιχεία χρησιμοποιεί ο δημιουργός για να πραγματώση τα έργα του.

Τον ισχυρισμό ότι ο Σοφονίας αντλεί από τον Πλάτωνα ενισχύει και η αναφορά ότι η ανθρωπίνη ψυχή βρίσκεται στην απάτη από την παιδική ηλικία και μέχρι την στιγμή της μαθήσεως, ενώ πολλοί βιώνουν αυτήν την κατάσταση σε όλη τους την βιωτή [20]. Αναφέρει σχετικά:

και των γε της νυκτός εξαιρέτων τα πολλά εν ειδώλοις και απάταις διατρίβει η ψυχή [21].

Τα ανωτέρω μαζί με άλλα παρεμφερή παραπέμπουν και πάλι στις πλατωνικές θεωρίες της αναμνήσεως και των ιδεών, κατά την οποία η ύλη του αισθητού κόσμου ταυτίζεται με την απάτη και το ψεύδος, που πρέπει κανείς να αποποιηθή, για να φτάση στον κόσμο των ιδεών και την ιδέα του αγαθού, καθόσον τα είδωλα, ως μάλλον ο αντικατοπτρισμός των αισθητών αντικειμένων του κόσμου ή η αντανάκλαση της αληθείας στον κόσμο των αισθητών, ταυτίζονται με την απάτη

[22].

Φαίνεται, ωστόσο στη συνέχεια του υπομνήματος, ότι ο υπομνηματιστής αναπροσαρμόζει την πλατωνική θεωρία των ιδεών στον χριστιανισμό. Οι ιδέες χάνουν τον προσδιορισμό τους ως πηγές της απόλυτης και αδιαμφισβήτητης αληθείας, για να τοποθετηθή στην θέση τους το θείο. Έτσι, εξηγείται και η χρήση όρων που παραπέμπουν στα πλατωνικά δόγματα της αναμνήσεως και των ιδεών, τα οποία χάνουν την πλατωνική τους λειτουργία, για να εξυπηρετήσουν τις φιλοσοφικές σκοπεύσεις του υπομνηματιστού, που εστιάζουν κυρίως στο να αναπροσαρμοστή η πλατωνική θεωρία των ιδεών στην δική του θεωρία των θείων [23].

Με το ζήτημα αυτό σχετίζεται και η αναφορά στις ηθικές έξεις και αρετές [24]. Ο Σοφονίας αναφέρει ότι δεν υπάρχει άλλος τρόπος, για να αποφύγουμε τα κακά και να βιώσουμε την σωτηρία εκτός από το να γίνη η ζωή μας φρονιμοτάτη και δικαιοτάτη με ανδρεία και σωφροσύνη. Αναφέρεται, επίσης, ότι πρέπει να θεωρούμε ως αληθείς τις αμοιβές των αγαθών, τις θεώσεις και τις αναβάσεις και ωθεί τον αναγνώστη να ακολουθήση την φωνή του Σωτήρος [25].

Το κείμενο, ωστόσο, του Αριστοτέλους δεν αποτελεί πραγματεία θεολογικού περιεχομένου, αλλά εντάσσεται στη γενικότερη φυσική φιλοσοφία του [26]. Ο φιλόσοφος, ως φυσικός επιστήμων, αναλύει τις βιολογικές-φυσιολογικές λειτουργίες και εκφάνσεις της ψυχής, την οποία αντιλαμβάνεται ως αρχή και αιτία της υπάρξεως των εμβίων όντων [27]. Για τον Kl. Oehler [28] η στάση που υιοθετεί ο Αριστοτέλης έναντι των φαινομένων της συνειδήσεως, και η οποία εκφράζεται μέσω του στοχασμού του επ' αυτών των φαινομένων, είναι η στάση που υιοθετεί ένας ζωολόγος ή ένας βοτανολόγος έναντί του αντικειμένου της έρευνάς του. Τοιουτοτρόπως, όντως η Περί Ψυχής πραγματεία είναι μάλλον μία φυσική, ψυχοφυσική, φυσιολογία ή βιολογία της ψυχής, παρά αυτό που αναμένουν οι περισσότεροι, πριν να αναγνώσουν το έργο για πρώτη φορά. Ο φιλόσοφος άρα αποσκοπεί στη διερεύνηση, στον ορισμό, στην πραγμάτευση και φανέρωση της φύσης [29] βασιζόμενος κυρίως στα άμεσα δεδομένα της εμπειρίας και τα συνοδευτικά αυτής φαινόμενα. Για τον λόγο αυτό το Περί Ψυχής αναφέρεται σε πράγματα τα οποία εκτυλίσσονται εντός της ανθρωπίνης ψυχής και με υλικό που πηγάζει από τις αισθήσεις και τις φαντασίες.

Ο Σοφονίας, παρότι υπομνηματίζει την αριστοτελική Περί Ψυχής πραγματεία, φαίνεται να οικειοποιείται εξωκειμενικούς ως προς το αριστοτελικό κείμενο τρόπους φιλοσοφικής ερμηνείας, οι οποίοι οικοδομούν εν τέλει έναν τελείως διαφορετικό περί ψυχής λόγο.

Παραπομπές:

18) Πλάτων, Τίμαιος, 35 a.

19) Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ηλίου, τ. 16, Αθήναι, λήμμα: Πλάτων.

20) Σοφονίου, Παράφρασις εις το Περί Ψυχής, 112-116.

21) Σοφονίου, Παράφρασις εις το Περί Ψυχής, 116. 7.

22) Σοφονίου, Παράφρασις εις το Περί Ψυχής, 115.35-116.

23) Σοφονίου, Παράφρασις εις το Περί Ψυχής, 143.10-30.

24) Σοφονίου, Παράφρασις εις το Περί Ψυχής, 151. 32- 152. 6.

25) Δήμητρα Σφενδόνη, Ο Αριστοτέλης σήμερα. Πτυχές της Αριστοτελικής Φυσικής φιλοσοφίας υπό το πρίσμα της σύγχρονης επιστήμης, Ζήτη, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 27.

26) Βασίλειος Μπετσάκος, Ψυχή άρα ζωή. Ο αποφαιτικός χαρακτήρας της Αριστοτελικής θεωρίας της Ψυχής, Αρμός, Αθήνα 2007, σ. 88 και During, 375.

27) Βασίλειος Μπετσάκος, Ψυχή άρα ζωή. Ο αποφαιτικός χαρακτήρας της Αριστοτελικής θεωρίας της Ψυχής, Αρμός, Αθήνα 2007, σ. 88 και During, 375.

28) Kl. Oehler, Subjektivitat und Selbstbewutsein in der Antike. μετ. Χ. Καρανάσιος, Υποκειμενικότητα και αυτοσυνείδηση κατά την αρχαιότητα, Αθήνα 1997, σ. 36

29) Βασίλειος Μπετσάκος, Ψυχή άρα ζωή. Ο αποφαιτικός χαρακτήρας της Αριστοτελικής θεωρίας της Ψυχής, Αρμός, Αθήνα 2007, σσ. 88-100.

<http://bit.ly/2YjZBQ3>